

راهبردهای توسعه پایدار گردشگری در سکونتگاه‌های روستایی

(مطالعه موردی: روستای ونایی شهرستان بروجرد)

بیژن رحمانی^۱ مجید سعیدی راد^{۲*} محمد کاظمی^۳

۱- دانشیار گروه جغرافیای انسانی دانشگاه شهید بهشتی

۲- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی آمایش روستایی دانشگاه شهید بهشتی

۳- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه شهید بهشتی

چکیده

گردشگری امروزه در چارچوب طرح‌های آمایشی اعم از ملی، منطقه‌ای و محلی به‌عنوان یکی از ابزارها و مؤلفه‌های اثرگذار توسعه و محرومیت‌زدایی به‌شمار می‌رود و از مهم‌ترین عوامل عمران ناحیه‌ای است. فعالیت متعادل‌کننده که موجب توسعه اقتصادی و اجتماعی در سطح منطقه‌ای شده و توزیع عادلانه درآمد و همچنین سطح اشتغال را به دنبال دارد. بنابراین گردشگری روستایی نیز جزئی از صنعت گردشگری به‌حساب می‌آید که می‌توان با برنامه‌ریزی اصولی و مناسب و شناسایی مزیت‌ها و محدودیت‌های آن، نقش مؤثری در توسعه محلی و در نتیجه توسعه ملی و تنوع‌بخشی به اقتصاد ملی بر عهده داشته باشد، از این‌رو در این پژوهش سؤال این است که پتانسیل‌ها و محدودیت‌های توسعه پایدار گردشگری در روستای ونایی کدام است؟ و چه راهبردها و راهکارهایی جهت توسعه پایدار گردشگری که منجر به توسعه روستایی و توسعه منطقه‌ای و ملی بشود وجود دارد؟ به این منظور پژوهش حاضر با استفاده از مطالعات میدانی و تعیین نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها به شیوه مدل برنامه‌ریزی راهبردی SWOT و ترکیب آن با AHP به ارائه اولویت‌بندی استراتژی‌ها و راهبردها در جهت توسعه پایدار گردشگری در روستای ونایی پرداخته است. تجزیه و تحلیل‌های تجربی در روستای مورد مطالعه نشان می‌دهد که آستانه آسیب‌پذیری این روستا به علت گردشگری بودن بالاست و نیازمند ارائه سیاست‌های مناسب در جهت رفع محدودیت‌ها و استفاده از مزیت‌های نسبی موجود می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: گردشگری، توسعه پایدار، روستای ونایی، مدل برنامه‌ریزی راهبردی، مدل AHP

* نویسنده رابط: Majid.saeidirad@yahoo.com

مقدمه

امروزه در کشورهای در حال توسعه و جهان سوم عرصه‌های روستایی با کارکرد سنتی چون کشاورزی، دامداری، ماهیگیری، از مناطق توسعه نیافته محسوب می‌شوند. این عدم توسعه به ضعف بنیه برنامه‌ریزی، در این گونه کشورها که نتایج زیانباری از جمله: مهاجرت‌های روستایی، رشد انگلی شهرها، برهم خوردن نظم سلسله‌مراتب سکونتگاهی، حاشیه‌نشینی و... را به همراه دارد برمی‌گردد؛ اما می‌توان با تغییر پارادایم^۱ توسعه روستایی به سمت گردشگری و فعال کردن این صنعت در سکونتگاه‌های روستایی نمونه گردشگری به‌عنوان گردشگری روستایی، راهبردی برای توانمندسازی سکونتگاه‌های روستایی در این گونه کشورها گامی جهت توسعه هر چه بیشتر این عرصه‌ها برداشت، چراکه گردشگری می‌تواند در کنار اقتصاد مبتنی بر کشاورزی قرار گیرد و یک فرصت استثنایی برای احیای سکونتگاه‌های روستایی و اقتصاد آن‌ها باشد.

با عنایت به مطالب ذکر شده ضرورت دارد که برای توسعه گردشگری سکونتگاه‌های روستایی در کشور و استان‌های مختلف لزوماً بهره‌گیری از تمامی ظرفیت‌ها و پتانسیل‌ها و راهبردها با توجه به محیط‌زیست ویژه هر ناحیه مورد توجه مسئولان و برنامه‌ریزان امر مدیریت و برنامه‌ریزی توسعه گردشگری باشد. این ظرفیت‌ها و پتانسیل‌ها و شناسایی نقاط قوت و ضعف سکونتگاه‌های روستایی می‌تواند تأثیر بسزایی در مقوله توسعه روستایی و گردشگری آن‌که در زمینه توانمندسازی و توسعه در این گونه روستاها است داشته باشد. استفاده از مدل برنامه‌ریزی راهبردی SWOT و طبقه‌بندی و اولویت‌بندی این ظرفیت‌ها و راهبردها از طریق AHP می‌تواند الگویی صحیح پیش پای پژوهشگران و برنامه‌ریزان این امر قرار دهد.

طرح مسئله

توسعه صنعت گردشگری بخصوص گردشگری روستایی در ایران ضمن ایجاد اشتغال برای گروه‌های مختلف، رونق صنایع دستی روستایی، حمل‌ونقل روستایی و در ضمن می‌توان منبع قابل توجهی جهت کسب درآمدهای ارزی و عاملی بازدارنده مقابل خروج ارز باشد و باید از این صادرات نامرئی جهان، برای توسعه و توانمندسازی سکونتگاه‌های روستایی استفاده کرد. گردشگری می‌تواند نقش عمده‌ای در توانمندسازی مردم محلی و تنوع‌بخشی به رشد اقتصادی و ایجاد فرصت‌های اشتغال برای مردم روستاها در ارتباط با سایر بخش‌های اقتصادی ایفا کند (شریف‌زاده، ۱۳۸۷: ۵۲).

گردشگری امروزه در چارچوب طرح‌های آمایشی اعم از ملی، منطقه‌ای و محلی به‌عنوان یکی از ابزارها و مؤلفه‌های اثرگذار توسعه و محرومیت‌زدایی به‌شمار می‌رود و از مهم‌ترین عوامل عمران ناحیه‌ای است. فعالیتی ارز آور و متعادل‌کننده که موجب توسعه اقتصادی و اجتماعی در سطح منطقه‌ای شده و توزیع عادلانه درآمد و همچنین سطح اشتغال را به دنبال دارد (شکویی، ۱۳۵۴: ۱۲). در این میان، سکونتگاه‌های روستایی کشور ما نیز زمینه‌های مناسبی برای توسعه گردشگری دارند و دولت حرکت از اقتصاد تک‌پایه به سوی اقتصاد متنوع و باثبات را در برنامه کاری خود قرار داده است که یکی از این برنامه‌ها توسعه گردشگری است و سکونتگاه‌های روستایی زمینه مساعد برای توسعه این بخش از فعالیت‌های اقتصادی را دارند. بدون شک دستیابی به چنین هدفی مستلزم شناخت فرایند گردشگری، امکان‌سنجی توسعه آن،

^۱ -Paradigm Shift

سیاست‌ها و آثار اجتماعی-فرهنگی، زیست‌محیطی و اقتصادی است تا با یک پشتوانه علمی و آگاهی مثبت و منفی این پدیده در جهان و ایران، به انتخاب یک راهبرد منطقی واقع‌گرا توأم با برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری در چارچوب فرایند توسعه همه‌جانبه و پایدار دست یازد (افتخاری، ۲۴، ۱۳۸۱).

در این مقاله با در نظر گرفتن موارد فوق و درک این مطلب که شناخت پتانسیل‌ها و محدودیت‌های توریستی روستای ونایی می‌تواند تأثیر سازنده‌ای بر برنامه‌ریزی مناسب گردشگری در این روستا به‌عنوان روستای نمونه هدف گردشگری و رفع مشکلات و مسائل آن داشته باشد، سعی شده ضمن پاسخگویی به این سؤال که پتانسیل‌ها و محدودیت‌های توسعه پایدار گردشگری در این روستا کدام است؟ و چه راهبردها و راهکارهایی جهت توسعه پایدار گردشگری که منجر به توسعه روستایی و منطقه‌ای و ملی بشود وجود دارد؟ به بررسی و تحلیل نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدها از دیدگاه مشارکت‌کنندگان و افراد ذینفع در جهت توسعه گردشگری روستایی پرداخته و در نهایت با توجه به این نظرات و دیدگاه‌ها راهبردها و راهکارهای مناسب به روش SWOT, AHP به‌منظور بهره‌گیری بهینه و هدفمند از نقاط قوت و فرصت و تقویت یا از بین بردن نقاط ضعف و تهدیدها در جهت دستیابی به توسعه پایدار گردشگری و توسعه روستایی ارائه شود؟

مفاهیم گردشگری

واژه گردشگری نخستین بار در سال ۱۸۱۱ در مجله انگلیسی به نام اسپورتینگ ماگازین آمد. در آن زمان این لغت به معنای مسافرت به‌منظور تماشای آثار تاریخی و بازدید از مناظر طبیعی برای کسب لذت به کار می‌رفت. (محللاتی، ۱۳۸۰، ص ۳).

ریشه این واژه از اصطلاح Tornus یونانی و لاتین گرفته شده که یکی از معانی آن گردش کردن و یا گشتن است و با پسوند Ism به‌صورت اسم مصدر Tourism یا گردشگری درآمده است (رهنمایی، ۱۳۷۸، ص ۷). واژه توریست به کسی اطلاق می‌شود که صرف‌نظر از کنجکاوی به‌قصد تفنن و تفریح سفر می‌کند (Oneill, 2002).

بورکارت و مدلیک (1981) گردشگری را سفری کوتاه معرفی می‌کنند که در آن گردشگر برای سیر و سیاحت به منطقه‌ای خارج از محل سکونت و کار خود می‌رود (کاظمی، ۱۵، ۱۳۸۵).

گردشگری روستایی

گردشگری روستایی عبارت است از انجام فعالیت‌های مرتبط با گردشگری در روستا یا ناحیه‌ی روستایی. این فعالیت می‌تواند در حوزه جاذبه‌های طبیعی، انسان‌ساخت و جاذبه‌های خاص^۱ مانند جاذبه‌های ورزشی، تجاری و غیره باشند (رستمی و همکاران، ۱۳۹۳: ۹۳).

گردشگری روستایی در معنای کلاسیک نوعی از فعالیت‌های توریستی است که درآمد اضافی را برای آن‌هایی که شغل اصلی مانند (کشاورزی و صنعت) دارند را فراهم می‌آورد (szabo, 2005:180).

^۱ -special attractions

طبق نظر لاند^۱ توریسم روستایی را می‌توان از دیگر بخش‌های توریستی و بکارگیری آن در عملکرد بر پایه سنن و ریشه‌های محلی متمایز کرد. اوپرمن^۲ خاطرنشان می‌کند که توریسم روستایی در چشم‌اندازهای بهسازی جای مخصوصی دارد که شامل فعالیت‌های توریستی در خارج از شهر می‌باشد، همچنین نیلسون^۳ تأکید می‌کند که توریسم روستایی بایستی به صورت یک شیوه زندگی که بیشتر بر پایه عقاید مربوط به جوامع روستایی و نحوه مجزا شدن آن از هر چیزی که بنام شهر است درک می‌شود. وی مدعی است که بیشتر جاذبه‌های روستایی منشعب شده از بعد فرهنگی از سوی مردم ساکن در آن منطقه می‌باشد (Kajanus et al, 2004).

بر طبق نظر کونیوا^۴ توریسم روستایی در نواحی روستایی اتفاق افتاده که درآمد اضافی را از نظر هزینه‌ها فراهم می‌آورد و از طرفی توریسم روستایی تعطیلات پر جنب‌وجوش برای مهمانان و ارائه کردن میراث فرهنگی، منابع درآمدی مختلفی را برای خانواده‌ها به وسیله استفاده کردن از منابع محلی و نواحی روستایی جاذب فراهم می‌آورد (szabo, 2005:180).

پیشینه پژوهش

در زمینه پیشینه موضوع، تحقیقات داخلی و خارجی مختلفی صورت گرفته است که در جدول زیر شرح داده می‌شود:

نویسنده، سال	عنوان اثر	نتایج محقق
افتخاری و همکاران، ۱۳۹۲	ارائه الگوی برنامه ریزی راهبردی توسعه گردشگری پایدار روستایی (مطالعه موردی: دهستان لواسان کوچک)	این پژوهش با هدف تدوین الگوی راهبردی مناسب برای توسعه گردشگری در روستاهای منطقه مورد مطالعه انجام شده است. نتایج این پژوهش بیانگر این مطلب است که توزیع و تخصیص مجدد منابع در سطح نواحی مورد مطالعه با توجه به محدود بودن فرصت‌ها و بالابودن نقاط ضعف، امری الزامی است.
مهدوی و همکاران، ۱۳۹۵	طراحی راهبردهای توسعه پایدار گردشگری روستاهای تاریخی - فرهنگی ایران	با توجه به نتایج به دست آمده از نظرات جامعه‌های نمونه این تحقیق راهبرد تدافعی به عنوان راهبرد کانونی برای توسعه گردشگری روستایی در روستاهای مورد مطالعه می‌باشد.
لین، ۱۹۹۴ ^۵	Sustainable rural tourism strategies: A tool for development and conservation	نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که چگونه اصول و مبانی گردشگری پایدار ارتباط ویژه‌ای با توسعه گردشگری روستایی دارد و به کارگیری این رویکرد اجرای استراتژی‌های گردشگری پایدار منطقه‌ای حاصل می‌گردد. این تحقیق در منطقه برویک آپون توید ^۶ در شمال انگلستان صورت گرفته است.

¹ -land

² - Oppermann

³ -Nilsson

⁴ -konyvea

⁷ -Lane

⁸ - Berwick-upon-Tweed

<p>در این مقاله محققان مسیرهای توسعه گردشگری در افریقای جنوبی را بررسی و دلایل و عوامل موفقیت آن را برجسته کرده اند. نتایج این تحقیق نشان می دهد مشارکت اجتماع محلی با حمایت های بخش عمومی فرصتی برای توسعه پروژه های گردشگری بومی در مناطق کمتر توسعه یافته می باشد.</p>	<p>Tourism routes as a tool for the economic development of rural areas—vibrant hope or impossible dream?</p>	<p>بریدن هان و ویکنس^۱، ۲۰۰۴</p>
<p>هدف این مقاله شناسایی نقاط ضعف و و مسائل و مشکلات مربوط به کسب و کار گردشگری روستایی در کشور چین است و شاخص های مانند میزان سرمایه گذاری، میزان بهره برداری، میزان توزیع جغرافیایی، میزان پروژه ها و زیر ساخت های مربوط به گردشگری و ... سنجیده شده است.</p>	<p>SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL TOURISM IN CHINA: CHALLENGES AND POLICIES</p>	<p>ژائو و هوانگ^۲، ۲۰۰۴</p>
<p>این مقاله به بررسی و شناسایی نقاط قوت و ضعف و پتانسیل های موجود گردشگری کشور کانادا به منظور مشارکت هرچه بیشتر شرکت های اجتماعی - اقتصادی در طرح توریسم اجتماع محور آن کشور می پردازد.</p>	<p>Realizing rural community-based tourism development: prospects for social economy enterprises</p>	<p>جانسون و کاستر^۳، ۲۰۱۰</p>

ماخذ: یافته های تحقیق، ۱۳۹۵

معرفی محدوده مورد مطالعه

ونایی روستایی از توابع بخش اشترینان شهرستان بروجرد در استان لرستان است. این روستا دارای موقعیت ۴۸ درجه و ۵۹ دقیقه طول جغرافیایی و ۳۳ درجه و ۹۱ دقیقه عرض جغرافیایی از توابع بخش اشترینان این شهرستان می باشد و در ۱۲ کیلومتری شمال غربی شهر بروجرد در منطقه ای کوهستانی قرار گرفته است. ونایی در تنگه ای بین دو کوه بلند برآفتاب و کوه گرین قرار گرفته است و آب و هوایی کوهستانی دارد. زمستانهای آن سرد و پربرف است و تابستانهای آن خنک و معتدل است. جنوب ونایی را دشت کوچکی تشکیل می دهد که به دلیل وجود آب فراوان، کشاورزی در آن رونق دارد. چشمه سارهای متعددی مانند سراب سفید و سراب پنبه از دامن کوه های این منطقه می جوشد که منبع اصلی آب شرب شهر بروجرد است. این روستا با جاده آسفالت به بروجرد و اشترینان و با جاده شنی به الشتر وصل می شود (فرمانداری بروجرد، ۱۳۹۰).

این روستا در دهستان گودرزی قرار دارد و بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۰، جمعیت آن ۴،۶۹۸ نفر (۱،۳۷۳ خانوار) بوده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰).

ونایی از مناطق گردشگری طبیعی بروجرد است و در فهرست روستاهای هدف گردشگری استان لرستان قرار دارد. دارای یک قلعه تاریخی به شماره ثبت ملی ۱۱۲۲۴ و یک دهانه غار می باشد. ونایی به خاطر سرچشمه های گوناگون، بیشه زارها و کوه های مرتفع از توان بالایی برای گردشگری برخوردار است.

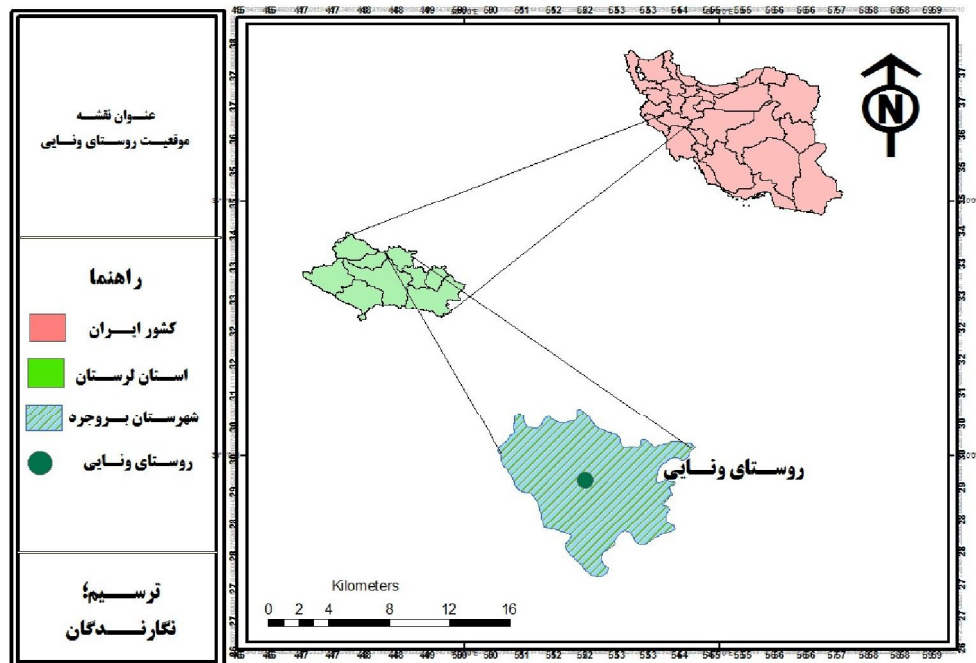
⁹- Briedenhann & Wickens

¹⁰- ZHOU & HUANG

³- Johnson & Koster

⁴- Community-based tourism

سوغات عمده ونایی خیارشور است. خیار ونایی و دیگر محصولات جالیزی آن مشهور است. کارگاه‌های تولید خیار شور در این روستا فراوان است که به صورت سنتی اقدام به تولید خیار شور و فروش آن می‌کنند. از مناطق دیدنی این روستا می‌توان به سراب چله، سراب سفید، دربند و غار مردآزما اشاره کرد.

نقشه شماره ۱- موقعیت روستای ونایی

ترسیم: نگارندگان

تصویر شماره ۱- موقعیت روستای ونایی

ماخذ: بانک نقشه های روستایی سایت <http://map.roostanet.com>

مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر بر اساس هدف از نوع کاربردی و روش مطالعه آن توصیفی - تحلیلی است. در این راستا از مدل برنامه‌ریزی راهبردی SWOT و تلفیق آن با فرایند تحلیل سلسله مراتبی (AHP) به منظور برنامه‌ریزی صحیح^۱ توسعه پایدار گردشگری در روستای مورد مطالعه استفاده گردیده است. روش گردآوری اطلاعات در این پژوهش به دو شیوه اسنادی و میدانی می‌باشد. جامعه هدف پژوهش مردم محلی، گردشگران، کارشناسان و مسئولین نهادهای متولی امر گردشگری می‌باشد. با در نظر گرفتن جامعه آماری پژوهش، تعداد حجم نمونه و پرسشنامه‌هایی که تکمیل و جمع‌آوری گردید، به صورت کل شماری تعداد ۸۰ نفر بود. شایان ذکر است که از روش نمونه‌گیری اتفاقی یا در دسترس برای انتخاب حجم نمونه و تعداد پرسش‌نامه‌ها استفاده شده است.

نتایج و بحث

تحلیل عوامل داخلی (قوت‌ها و ضعف‌ها)

از نظر مردم محلی و کارشناسان مسائل گردشگری، روستای مورد مطالعه، عوامل داخلی مهم و تأثیرگذار در توسعه پایدار گردشگری روستای ونایی، در ۹ نقطه قوت و ۵ نقطه ضعف بیان می‌گردد. در بین ۹ نقطه قوت، عامل مستعد بودن این روستا جهت سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی توریسم و معرفی آن به عنوان قطب مهم گردشگری استان لرستان با امتیاز ۳۶٪، بااهمیت‌ترین عامل شناخته می‌شود. پس از آن، عوامل وجود جمعیت مناسب (پرجمعیت‌ترین روستای ناحیه) و مرکزیت این روستا برای مجموعه روستایی گودرزی تولید خیار و خیار شور مرغوب و عرضه آن به گردشگران داخلی و خارجی با داشتن امتیاز مشترک ۳۲٪. قرار می‌گیرند. در بین نقاط قوت عامل داشتن محیطی آرام و بدون سروصدا به خصوص برای شهرنشینان جهت استراحت و تمدد اعصاب با ارزش ۱۲٪. دارای کمترین ارزش می‌باشد. در بین ۵ عامل ضعف، بااهمیت‌ترین آن‌ها عدم ساماندهی مناسب حریم رودخانه ونایی، با ارزش ۱۴٪. می‌باشد. پس از آن، نامناسب بودن زیرساخت‌های محیطی و کالبدی (شبکه‌های ارتباطی و سیستم فاضلاب)، با امتیاز ۱۲٪. است. بی‌اهمیت‌ترین نقطه ضعف نیز عدم آشنایی جامعه میزبان و عدم آموزش آن‌ها در نحوه برخورد با گردشگران (با امتیاز ۰/۰۷) ذکر شده است.

^۱ - از آنجاکه فرایند برنامه‌ریزی اغلب دربرگیرنده‌ی تعداد زیادی از معیارها و وابستگی‌های درونی آن‌هاست، ممکن است که استفاده از SWOT به تنهایی ناکافی باشد. بنابراین با توجه به موارد فوق و برای افزایش کارایی در فرایند برنامه‌ریزی استراتژیک، مهم‌ترین راهکار پیشنهادی در این پژوهش، ادغام مدل‌های SWOT و AHP است.

جدول ۱- نقاط قوت و ضعف

شاخص	عوامل داخلی (IFE) قوت‌ها (Strengths)	ضریب	رتبه	امتیاز نهایی
S _۱	تولید خیار و خیار شور مرغوب و عرضه آن به گردشگران داخلی و خارجی	۰/۰۸	۴	۰/۳۲
S _۲	وجود جمعیت مناسب (پرجمعیت‌ترین روستای ناحیه) و مرکزیت این روستا برای مجموعه روستایی گودرزی	۰/۰۸	۴	۰/۳۲
S _۳	وجود میوه‌های سردسیری، محصولات کشاورزی و بازار مناسب برای فروش آن به گردشگران	۰/۰۵	۴	۰/۲۰
S _۴	وجود نسبی آگاهی و سواد در بین مردم روستا و حس مشارکت	۰/۰۸	۳	۰/۲۴
S _۵	مستعد بودن این روستا جهت سرمایه‌گذاری و برنامه‌ریزی توریسم و معرفی آن به‌عنوان قطب مهم گردشگری استان لرستان	۰/۰۹	۴	۰/۳۶
S _۶	دسترسی نسبتاً آسان و مناسب به این روستا برای گردشگران	۰/۰۷	۴	۰/۲۸
S _۷	داشتن محیطی آرام و بدون سروصدا به‌خصوص برای شهرنشینان جهت استراحت و تمدد اعصاب	۰/۰۴	۳	۰/۱۲
S _۸	وجود چشم‌اندازهای زیبا و منحصر به فرد به همراه فضای سبز و باغات در این روستا	۰/۰۶	۳	۰/۱۸
S _۹	وجود ارتفاعات و قله مرتفع جهت انجام ورزش‌ها و تفریحاتی از قبیل اسکی، کوهنوردی، راهپیمایی و اردوهای فرهنگی	۰/۰۶	۳	۰/۱۸
	جمع	۱	-	۲,۱۵
ردیف	عوامل داخلی (IFE) ضعف‌ها (Weaknesses)	ضریب	رتبه	امتیاز نهایی
W _۱	نامناسب بودن زیرساخت‌های محیطی و کالبدی (شبکه‌های ارتباطی و سیستم فاضلاب)	۰/۰۶	۲	۰/۱۲
W _۲	عدم آشنایی جامعه میزبان و عدم آموزش آن‌ها در نحوه برخورد با گردشگران	۰/۰۷	۱	۰/۰۷
W _۳	توزیع نامناسب گردشگران در فصول مختلف سال (تراکم کم در زمستان)	۰/۰۹	۱	۰/۰۹
W _۴	عدم ساماندهی مناسب حریم رودخانه ونایی	۰/۰۷	۲	۰/۱۴
W _۵	نامناسب بودن تأسیسات و تجهیزات تفریحی و ورزشی	۰/۰۹	۱	۰/۰۹
	جمع	۱	-	۰/۵۱

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

تحلیل عوامل خارجی (فرصت‌ها و تهدیدها)

از نظر مردم و گردشگران و کارشناسان، مهم‌ترین فرصت‌های خارجی روستا از منظر گردشگری، در ۱۲ مورد خلاصه می‌شوند. مهم‌ترین فرصت در زمینه مورد بحث، مطرح‌شدن این روستا به‌عنوان روستای هدف گردشگری استان لرستان با امتیاز ۰/۳۶ می‌باشد. پس از آن، گزینه گنجاندن ماده حمایت مالی از ایجاد مراکز حفظ آثار فرهنگ عشایری و روستایی توسط بخش خصوصی به‌منظور توسعه گردشگری در برنامه پنجم، با ارزش ۰/۳۲، قرار می‌گیرد. عوامل امکان استفاده از وضعیت نسبتاً مناسب IT در این روستا برای آموزش، تبلیغات و جذب تورهای داخلی و خارجی و امکان استفاده از سرمایه اجتماعی شورای اسلامی و دهیاری برای تبلیغات و جذب گردشگر، هر دو با امتیاز ۰/۲۸، در رتبه سوم اهمیت قرار می‌گیرند. کم‌اهمیت‌ترین فرصت نیز عامل دسترسی و هم‌جواری این روستا به شهر الشتر، با ارزش ۰/۰۶ می‌باشد.

در بین ۷ تهدید مورد بررسی، مهم‌ترین آن آلودگی رودخانه ونایی ناشی از فعالیت گردشگران و عدم سیستم فاضلاب مناسب روستا، با ارزش ۰/۱ بوده است. همچنین، عواملی مانند عدم وجود نمایشگاه فصلی توانمندی تولیدات صنایع دستی و گردشگری روستا، عدم تمایل بخش خصوصی در بخش گردشگری این روستا و عدم تخصیص یارانه به بخش گردشگری، با ارزش ۰/۸، در رتبه بعدی اهمیت و توجه قرار دارند. کم‌اهمیت‌ترین تهدید مربوط به عدم آگاهی مردم محلی نسبت به سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری روستا با امتیاز ۰/۰۶ می‌باشد.

جدول ۲- فرصت‌ها و تهدیدها

شاخص	عوامل خارجی (EFE) ^۱ فرصت‌ها (Opportunities)	ضریب	رتبه	امتیاز نهایی
O۱	مطرح‌شدن این روستا به‌عنوان روستای هدف گردشگری استان لرستان	۰/۰۹	۴	۰/۳۶
O۲	مجاورت با شهر بروجرد و امکان جذب گردشگر از نواحی پیرامون	۰/۰۴	۳	۰/۱۲
O۳	افزایش توجه بخش دولتی به برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری در این روستا	۰/۰۷	۳	۰/۲۱
O۴	استفاده از گردشگری فرهنگی این روستا به دلیل دانش بومی خاص	۰/۰۳	۳	۰/۰۹
O۵	افزایش توجه و حمایت نهادهای دولتی به توسعه پایدار روستایی با رویکرد اقتصاد مقاومتی و اشتغال‌زایی	۰/۰۷	۳	۰/۲۱
O۶	امکان استفاده از وضعیت نسبتاً مناسب IT در این روستا برای آموزش، تبلیغات و جذب تورهای داخلی و خارجی	۰/۰۷	۴	۰/۲۸
O۷	امکان صادرات تولیدات دوغ محلی به سایر استان‌های هم‌جوار	۰/۰۵	۴	۰/۲۰

^۱-External Factor Evaluation (EFE) matrix

۰/۳۲	۴	۰/۰۸	گنجانیدن ماده حمایت مالی از ایجاد مراکز حفظ آثار فرهنگ عشایری و روستایی توسط بخش خصوصی به منظور توسعه گردشگری در برنامه پنجم	O۸
۰/۲۸	۴	۰/۰۷	امکان استفاده از سرمایه اجتماعی شورای اسلامی و دهیاری برای تبلیغات و جذب گردشگر	O۹
۰/۰۹	۳	۰/۰۳	امکان استفاده از همیاری و مشارکت مردم محلی در توسعه پایدار گردشگری	O۱۰
۰/۱۲	۳	۰/۰۴	امکان استفاده از نیروی فعال و جوان روستا برای فعالیتهای مربوط به تور گردانی و جذب گردشگر	O۱۱
۰/۰۶	۳	۰/۰۲	دسترسی و هم‌جواری این روستا به شهر الشتر	O۱۲
۲,۳۴	-	۱	جمع	
امتیاز نهایی	رتبه	ضریب	عوامل خارجی (EFE) تهدیدها (Threats)	ردیف
۰/۰۸	۲	۰/۰۴	عدم وجود نمایشگاه فصلی توانمندی تولیدات صنایع دستی و گردشگری در این روستا	T۱
۰/۰۸	۱	۰/۰۸	عدم تمایل بخش خصوصی در بخش گردشگری این روستا	T۲
۰/۰۷	۱	۰/۰۷	افزایش قیمت زمین و مسکن و سرمایه‌گذاری در این بخش به‌جای گردشگری	T۳
۰/۱	۲	۰/۰۵	آلودگی رودخانه ونایی ناشی از فعالیت گردشگران و عدم سیستم فاضلاب مناسب روستا	T۴
۰/۰۸	۲	۰/۰۴	عدم تخصیص یارانه به بخش گردشگری این روستا	T۵
۰/۰۶	۲	۰/۰۳	تهدید و از بین رفتن فرهنگ و دانش بومی به دلیل افزایش گردشگران	T۶
۰/۰۶	۲	۰/۰۳	عدم آگاهی مردم محلی نسبت به سرمایه‌گذاری در بخش گردشگری روستا	T۷
۰/۵۳	-	۱	جمع	-

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

تجزیه و تحلیل داده‌ها بیانگر این واقعیت است که امتیاز حاصل از ارزیابی عوامل داخلی (نقاط قوت و ضعفها) برابر ۲/۶۶ است؛ بنابراین، با توجه به اینکه جمع امتیاز عوامل قوت، ۲/۱۵ و جمع امتیاز نقاط ضعف ۰/۵۱ می‌باشند، توان برنامه‌ریزی بر اساس عوامل قوت و برطرف نمودن ضعفها مهیا است. ارزیابی ماتریس عوامل خارجی (فرصت و تهدیدها) حاکی از این است که امتیاز به‌دست‌آمده، ۲/۸۷ می‌باشد؛ بنابراین، با توجه به امتیاز نهایی عوامل فرصت که ۲/۳۴ و عوامل تهدید که ۰/۵۳ می‌باشند، نتیجه می‌گیریم که در زمینه موضوع موردبحث، فرصتها بر تهدیدها غلبه دارند. به‌طورکلی، بهره‌گیری از این وضعیت، نیازمند راهبردهای خاص خود می‌باشد که بتوان ضعفها را به حداقل رساند و با تهدیدها مقابله نمود.

تعیین استراتژی‌های چارچوب سوات (SWOT)

تجزیه و تحلیل عوامل درونی (قوت‌ها و ضعف‌ها) و عوامل بیرونی (فرصت‌ها و تهدیدها) حاکی از این است که راهبرد تهاجمی (حداکثر-حداکثر)، با امتیاز ۴/۴۹ به‌عنوان مهم‌ترین راهبرد توسعه پایدار گردشگری در این روستا مطرح می‌باشد. راهبردهای انطباقی (حداقل-حداکثر)، اقتضایی (حداکثر-حداقل) و تدافعی (حداقل-حداقل)، به ترتیب با امتیاز نهایی ۲/۲، ۶۸/۸۵، ۱/۰۴ در رده‌های بعدی قرار دارند. در ادامه، مهم‌ترین موارد در هر راهبرد برای توسعه و پیشبرد موضوع مورد بحث در زمینه به‌کارگیری توسعه پایدار گردشگری در روستای ونایی بیان می‌گردد.

شکل ۱- تعیین راهبرد مطلوب توسعه پایدار گردشگری و ترکیب آن (مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵).

جدول ۳- راهبردهای تهاجمی، اقتضایی، انطباقی و تدافعی

راهبردهای اقتضایی (ST): برای احتراز از تهدیدها از نقاط قوت استفاده کنید.	راهبردهای تهاجمی (SO): با بهره‌گیری از نقاط قوت درصدد بهره‌برداری از فرصت‌ها برآید
ST ۱- تنوع‌بخشی به امکانات، فعالیت‌ها و خدمات توریستی به‌منظور جلب رضایت گردشگران و بالطبع افزایش تعداد گردشگران	SO ۱- شناسایی و بهره‌گیری از جاذبه‌ها، فرآورده‌ها و دیگر مزیت‌های نسبی توریستی این نواحی از جمله (رودخانه‌ها، چشمه‌ها، غارها و اماکن تاریخی) جهت رقابت بیشتر با سایر مناطق گردشگری

<p>۲ST- توسعه و گسترش گردشگری کشاورزی^۳ به منظور بهره‌برداری مناسب از مناظر، مزارع و باغات روستایی در جهت کسب درآمد و نیز جلوگیری از تخریب مزارع و پوشش گیاهی</p>	<p>۲SO- تأکید بر توسعه گردشگری طبیعی^۱ و گردشگری بومی^۲ به دلیل وجود مزیت‌های نسبی برای توسعه این نوع گردشگری</p>
<p>۳ST- تنوع‌بخشی توسعه برنامه‌های تبلیغاتی برای معرفی جاذبه‌های طبیعی و انسانی، خصوصیات بارز فرهنگی، معماری و آداب و رسوم روستایی این روستا و شرکت در سایر نمایشگاه‌ها و جشنواره‌ها و..</p>	<p>۳SO- زمینه‌سازی و بهره‌برداری از حمایت‌های بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری در روستای ونایی از طریق شفاف‌سازی سیاست‌های دولتی و برنامه‌های محلی، پرداخت یارانه و تسهیلات بانکی و...</p>
<p>۴ST- توسعه و تجهیز سیستم فاضلاب روستا در جهت کاهش آلودگی‌های زیست‌محیطی و جذب بیشتر گردشگران</p>	<p>۴SO- ایجاد هماهنگی بین نهادها و بخش‌های مختلف مرتبط، به منظور یکپارچه‌سازی گردشگری روستایی به وسیله برگزاری نشست‌ها و به‌کارگیری تدابیر مدیریتی هماهنگ‌کننده به حضور سازمان‌های دولتی، غیردولتی، مردم و کارآفرینان</p>
<p>راهبردهای تدافعی (WT): نقاط ضعف را کاهش دهید و از تهدیدها پرهیز کنید.</p>	<p>راهبردهای انطباقی (WO): با بهره‌گیری از فرصت‌ها نقاط ضعف را از بین ببرید.</p>
<p>۱WT- آموزش و اطلاع‌رسانی به مردم در نحوه برخورد با گردشگر به منظور جلوگیری از تعارض بین گردشگران و مردم</p>	<p>۱WO- توسعه و تجهیز بستر رودخانه ونایی در جهت کاهش آلودگی‌های زیست‌محیطی و مهاجرت آبزیان</p>
<p>۲WT- تدوین قوانین و مقررات ویژه جهت استفاده بهینه جاذبه‌ها و فرآورده‌های گردشگری و جلوگیری از تخریب، آلودگی و از بین رفتن این منابع در این روستا</p>	<p>۲WO- بازنگری به قوانین و مقررات زمین روستایی و همچنین جلوگیری از بورس‌بازی زمین در روستا</p>
<p>۳WT- ترغیب و تشویق مردم به مشارکت در جهت توسعه زیرساخت‌ها، تجهیزات و تسهیلات توریستی و کسب درآمد از این طریق و همچنین استفاده از مشارکت بخش خصوصی</p>	<p>۳WO- آموزش مردم محلی و گردشگران به منظور بهره‌گیری بهینه و هدفمند از منافع و آثار مثبت گردشگری</p>
<p>۴WT- برگزاری سمینارها و نشست‌های "توسعه سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری روستایی" توسط فرمانداری و بخش‌داری اشترینان و سایر دستگاه‌ها و مسئولان مرتبط و کارآفرینان، دعوت از سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی</p>	<p>۴WO- بهره‌گیری از مشارکت‌های مردم محلی در توسعه، تهیه و اجرای طرح‌های مرتبط به گردشگری</p>

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

¹ -natural tourism

² -ecotourism

³ -farm tourism

همانطور که توضیح داده شد برای کمی نمودن استراتژی‌ها، از ماتریس AHP و ترکیب آن با مدل برنامه‌ریزی راهبردی SWOT استفاده شده است، به طوری که برای بالا بردن کیفیت آنالیز، AHP-SWOT از چند کارشناس در زمینه‌ی برنامه‌ریزی گردشگری و مردم محلی که با حوزه‌ی مورد مطالعه آشنا بوده و یا در آنجا زندگی می‌کنند، خواسته شد تا در وزن دهی عوامل SWOT در چارچوب مدل AHP مشارکت داشته باشند. این تکنیک نیز مانند بیشتر تکنیک‌ها و ابزارها نیازمند قضاوتی خوب و همراه با خبرگی و آگاهی می‌باشد. بدین ترتیب با مقایسه زوجی هر کدام از راهبردهای پیشنهاد داده شده با یکدیگر وزن نهایی هر کدام از راهبردها با استفاده از نرم افزار expert choice طبق جدول زیر تعیین گردید.

جدول ۴- مقایسه زوجی راهبردها و وزن نهایی آنها

راهبردها	۱SO	۲SO	۳SO	۴SO	۱ST	۲ST	۳ST	۴ST	۱WO	۲WO	۳WO	۴WO	۱WT	۲WT	۳WT	۴WT	وزن نهایی
۱SO	۱	۳	۰/۳۳	۱	۳	۵	۴	۶	۵	۳	۴	۵	۲	۳	۲	۵	۰/۱۳۳
۲SO	۰/۳۳	۱	۲	۳	۱	۳	۴	۱	۲	۶	۴	۱	۳	۱	۵	۲	۰/۰۸۵
۳SO	۱	۰/۵	۱	۲	۱	۵	۲	۶	۱	۲	۳	۲	۴	۵	۶	۳	۰/۱۷۷
۴SO	۰/۳۳	۰/۳۳	۰/۵	۱	۰/۱۶	۳	۵	۲	۲	۱	۳	۲	۴	۲	۵	۳	۰/۱۰۳
۱ST	۰/۲	۱	۱	۶	۱	۲	۱	۰/۲	۰/۳۳	۰/۱۶	۱	۰/۲۵	۱	۲	۳	۴	۰/۰۷۲
۲ST	۰/۲۵	۰/۳۳	۰/۲	۰/۳۳	۰/۵	۱	۰/۳۳	۱	۲	۰/۲۵	۰/۱۶	۰/۲۵	۱	۲	۴	۳	۰/۰۵۸
۳ST	۰/۲	۰/۲	۰/۵	۰/۲	۱	۳	۱	۱	۲	۰/۲۵	۱	۰/۲	۲	۱	۱	۲	۰/۰۲۱
۴ST	۰/۱۶	۱	۰/۱۶	۰/۵	۵	۱	۱	۱	۰/۲۵	۱	۲	۰/۲	۱	۲	۰/۳۳	۱	۰/۰۴۱
۱WO	۰/۲	۰/۲	۱	۰/۵	۳	۰/۵	۰/۵	۴	۱	۲	۱	۰/۳۳	۱	۳	۴	۵	۰/۰۳۰
۲WO	۰/۳۳	۰/۱۶	۰/۵	۱	۶	۴	۴	۱	۰/۵	۱	۳	۱	۲	۳	۴	۱	۰/۰۲۵
۳WO	۰/۲۵	۰/۲۵	۰/۳۳	۰/۳۳	۱	۶	۱	۰/۵	۱	۰/۳۳	۱	۳	۲	۵	۶	۴	۰/۰۷۶
۴WO	۰/۲	۱	۰/۵	۰/۵	۴	۴	۵	۵	۳	۱	۰/۳۳	۱	۳	۵	۲	۱	۰/۱۱۱
۱WT	۰/۵	۰/۳۳	۰/۲۵	۰/۲۵	۱	۱	۰/۵	۱	۱	۰/۵	۰/۵	۰/۳۳	۱	۱	۰/۲۵	۰/۱۶	۰/۰۲۱
۲WT	۰/۳۳	۱	۰/۲	۰/۵	۰/۵	۰/۵	۱	۰/۵	۰/۳۳	۰/۳۳	۰/۲	۰/۲	۱	۱	۲	۱	۰/۰۲۳
۳WT	۰/۵	۰/۲	۰/۱۶	۰/۲	۰/۳۳	۰/۲۵	۱	۳	۰/۲۵	۰/۲۵	۰/۵	۰/۵	۵	۰/۵	۱	۰/۳۳	۰/۰۰۹
۴WT	۰/۲	۰/۵	۰/۳۳	۰/۳۳	۰/۲۵	۰/۳۳	۰/۵	۱	۰/۲	۱	۱	۱	۶	۱	۳	۱	۰/۰۱۸

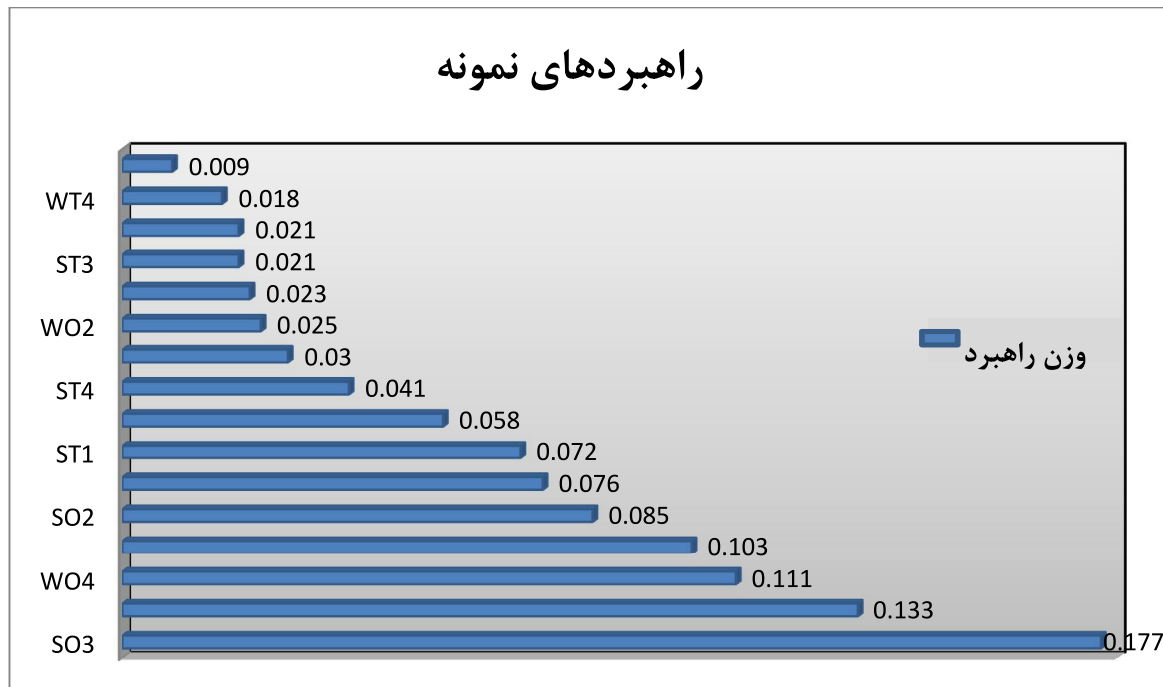
مأخذ: محاسبات نگارندگان با بهره گیری از مدل تلفیقی AHP-SWOT.

C.I.= 0.114957

در مرحله بعد و پس از تعیین نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای توسعه پایدار گردشگری در روستای ونایی با بهره‌گیری از مدل SWOT و انتخاب راهبردها و وزن دهی آنها از نظر کارشناسان و مردم محلی از طریق مقایسه زوجی و مدل تلفیقی AHP-SWOT از روش AHP نیز برای اولویت‌بندی راهبردهای SWOT طبق جدول (۵) استفاده شده است. بر اساس ۱۶ راهبر ارائه شده، راهبرد زمینه‌سازی و بهره‌برداری از حمایت‌های بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری در روستای ونایی از طریق شفاف‌سازی سیاست‌های دولتی و برنامه‌های محلی، پرداخت یارانه و تسهیلات بانکی و... با امتیاز نهایی ۰/۱۷۷ در ماتریس تلفیقی AHP-SWOT در رتبه اول توجه و اهمیت قرار دارد. در مراحل دوم و سوم اهمیت، به ترتیب راهبردهای شناسایی و بهره‌گیری از جاذبه‌ها، فرآورده‌ها و دیگر مزیت‌های نسبی توریستی این نواحی از جمله (رودخانه‌ها، چشمه‌ها، غارها و اماکن تاریخی) جهت رقابت بیشتر با سایر مناطق گردشگری و بهره‌گیری از مشارکت‌های مردم محلی در توسعه، تهیه و اجرای طرح‌های مرتبط به گردشگری، با امتیاز ۰/۱۳۳ و ۰/۱۱۱ قرار می‌گیرند. بر اساس این ماتریس، دو راهبرد برگزاری سمینارها و نشست‌های "توسعه سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری روستایی" توسط فرمانداری و بخش‌داری اشرینان و سایر دستگاه‌ها و مسئولان مرتبط و کارآفرینان، دعوت از سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی و ترغیب و تشویق مردم به مشارکت در جهت توسعه زیرساخت‌ها، تجهیزات و تسهیلات توریستی و کسب درآمد از این طریق و همچنین استفاده از مشارکت بخش خصوصی، به ترتیب با امتیاز جذابیت و اولویت‌دار ۰/۰۱۸ و ۰/۰۰۹ در رتبه‌های آخر اولویت‌بندی استراتژی‌ها قرار می‌گیرند. جدول زیر وضعیت اولویت‌بندی و اهمیت راهبردها بر اساس کمی شدن آن‌ها بیان می‌کند:

جدول ۵- اولویت‌بندی استراتژی‌های معرفی‌شده با استفاده از روش AHP

راهبرد	اولویت	وزن نهایی
۳SO	۱	۰/۱۷۷
۱SO	۲	۰/۱۳۳
۴WO	۳	۰/۱۱۱
۴SO	۴	۰/۱۰۳
۲SO	۵	۰/۰۸۵
۳WO	۶	۰/۰۷۶
۱ST	۷	۰/۰۷۲
۲ST	۸	۰/۰۵۸
۴ST	۹	۰/۰۴۱
۱WO	۱۰	۰/۰۳۰
۲WO	۱۱	۰/۰۲۵
۲WT	۱۲	۰/۰۲۳
۳ST	۱۳	۰/۰۲۱
۱WT	۱۴	۰/۰۲۱
۴WT	۱۵	۰/۰۱۸
۳WT	۱۶	۰/۰۰۹

نمودار ۱- رتبه بندی استراتژی‌های نمونه

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵

جمع بندی و نتیجه گیری

تجزیه و تحلیل‌های تجربی در روستای مورد مطالعه نشان می‌دهد که آستانه آسیب‌پذیری این روستا به علت گردشگری بودن بالاست و نیازمند ارائه سیاست‌های مناسب در جهت رفع محدودیت‌ها و استفاده از مزیت‌های نسبی موجود می‌باشد. با توجه به تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از مدل AHP و SWOT، با وجود بستر مناسب و مطرح شدن روستای ونایی به عنوان روستای هدف گردشگری، این روستا از نظر گردشگری و توسعه پایدار آن در شرایط مناسبی قرار ندارد. همچنین با توجه به ارزیابی عوامل داخلی (قوت‌ها و ضعف‌ها) و عوامل خارجی (فرصت‌ها و تهدیدها) از بین استراتژی‌های چهارگانه، استراتژی تهاجمی به عنوان استراتژی مطلوب برای نیل به توسعه پایدار گردشگری در روستای نایی شهرستان بروجرد مشخص شده است. تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از ارزیابی‌ها بیانگر این واقعیت است که شایسته است تصمیم‌گیران و تصمیم‌سازان نهادها و سازمان‌های متولی و دخیل امر توسعه و برنامه‌ریزی گردشگری در این روستا با تکیه بر هدف‌گزینی راهبردی، به راهبردهای "شناسایی و بهره‌گیری از جاذبه‌ها، فرآورده‌ها و دیگر مزیت‌های نسبی توریستی این نواحی از جمله (رودخانه‌ها، چشمه‌ها، غارها و اماکن تاریخی) جهت رقابت بیشتر با سایر مناطق گردشگری"، "تأکید بر توسعه گردشگری طبیعی و گردشگری بومی به دلیل وجود مزیت‌های نسبی برای توسعه این نوع گردشگری"، "زمینه‌سازی و بهره‌برداری از حمایت‌های بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری در روستای ونایی از طریق شفاف‌سازی سیاست‌های دولتی و برنامه‌های محلی، پرداخت یارانه و تسهیلات بانکی و..."، "ایجاد هماهنگی بین نهادها و بخش‌های مختلف مرتبط، به منظور یکپارچه‌سازی گردشگری روستایی به وسیله برگزاری نشست‌ها و به کارگیری تدابیر مدیریتی هماهنگ‌کننده به حضور سازمان‌های دولت، غیردولتی، مردم و کارآفرینان" به عنوان راهبردهای

مطلوب دستیابی به توسعه پایدار گردشگری در سطح محلی و منطقه‌ای توجه کنند. همچنین بر اساس روش AHP و از بین استراتژی‌های برشمرده شده در بالا، راهبرد زمینه‌سازی و بهره‌برداری از حمایت‌های بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در صنعت گردشگری در روستای ونایی از طریق شفاف‌سازی سیاست‌های دولتی و برنامه‌های محلی، پرداخت یارانه و تسهیلات بانکی و... به عنوان مهم‌ترین اولویت برنامه‌های مربوط به توسعه پایدار گردشگری ضروری می‌نماید.

منابع و مآخذ:

۱. افتخاری، ع، قادری، اسماعیل. ۱۳۸۱. نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی (نقد و تحلیل چارچوب‌های نظریه‌ای). فصلنامه مدرس، دوره ۶، شماره ۲: ص ۲۴.
۲. افتخاری، ع، مهدوی، د، اکبری سامانی، ن. ۱۳۹۲، ارائه الگوی برنامه‌ریزی راهبردی توسعه گردشگری پایدار روستایی (مطالعه موردی: دهستان لواسان کوچک)، پژوهش‌های جغرافیای انسانی (پژوهش‌های جغرافیایی)، بهار ۱۳۹۲، دوره ۴۵، شماره ۱.
۳. مهدوی، د، افتخاری، ع، سجاسی قیداری، ح. ۱۳۹۵، طراحی راهبردهای توسعه پایدار گردشگری روستاهای تاریخی - فرهنگی ایران، نشریه جغرافیا و برنامه‌ریزی، دوره ۲۰، شماره ۵۶.
۴. توریسم روستایی و تأثیر آن بر جوامع روستایی، جهاد، سال بیست و سوم، شماره ۲۵۷، خرداد و تیر ۱۳۸۲.
۵. حکمت نیا، ح، موسوی، م. ۱۳۹۰. کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه‌ریزی شهری و ناحیه‌ای، انتشارات علم نوین، چاپ دوم، یزد.
۶. رهنمایی، م، ۱۳۷۸. طرح جامع گردشگری استان اردبیل، جلد یک، ص ۵.
۷. رستمی، ق، پوراحمد، ا، هادیلو، ح. ۱۳۹۳. گردشگری و جهانی‌شدن، انتشارات جهاد دانشگاهی، چاپ اول، تهران.
۸. زبردست، ا. ۱۳۸۰. کاربرد فرایند تحلیل سلسله مراتبی در برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای. مجله هنرهای زیبا، شماره ۱۰، صص ۱۳-۲۲.
۹. سالنامه آماری استان لرستان. ۱۳۹۰. فرمانداری بروجرد.
۱۰. شریف‌زاده، ا، رادنژاد، ه، ۱۳۸۷. توسعه پایدار و گردشگری روستایی، ماهنامه اقتصادی جهاد خرداد و تیرماه شماره ۲۵۰ و ۲۵۱، صص ۶۱-۴۱.
۱۱. شکویی، ح. ۱۳۵۴. مقدمه‌ای بر جغرافیای گردشگری، انتشارات دانشگاه تبریز.
۱۲. قدسی پور، ح. ۱۳۸۴. فرایند تحلیل سلسله مراتبی. تهران: انتشارات دانشگاه صنعتی امیرکبیر.
۱۳. کاظمی، مهرداد، (۱۳۸۵)، مدیریت گردشگری، انتشارات سمت، تهران.
۱۴. محلاتی، ص. ا. ۱۳۸۰. درآمدی بر جهانگردی. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
۱۵. مرکز آمار ایران، سرشماری سال ۱۳۹۰، شهرستان بروجرد.
16. Szabó, B. (2005). Rural Tourism as an Alternative Income Source for Rural Areas along the Hortobágy. na.
17. Kajanus, M., Kangas, J., & Kurttila, M. (2004). The use of value focused thinking and the A'WOT hybrid method in tourism management. *Tourism management*, 25(4), 499-506.
18. Oneill .A.C. (2002). What Globalization Means for Ecotourism: Managing, Globalization Impact on Ecotourism in Developing Countries
19. //http://map.roostanet.com
20. Lane, B. (1994). Sustainable rural tourism strategies: A tool for development and conservation. *Journal of sustainable tourism*, 2(1-2), 102-111.

-
21. Briedenhann, J., & Wickens, E. (2004). Tourism routes as a tool for the economic development of rural areas—vibrant hope or impossible dream?. *Tourism management*, 25(1), 71-79.
- 22- ZHOU, L. Q., & HUANG, Z. H. (2004). Sustainable development of rural tourism in China: Challenges and policies [J]. *Economic Geography*, 4, 035.
- 23- Johnson, P. A., & Koster, R. L. (2010). Realizing rural community-based tourism development: prospects for social economy enterprises. *Journal of Rural and Community Development*, 5(1), 150-162.